

проф. д-р Николина БУРНЕВА

с/о кат. „Германистика и нидерландистика“
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

гр. Велико Търново

тел: 088 735 0666

n.burneva@ts.uni-vt.bg

РЕЦЕНЗИЯ

отн. дисертационния труд с разширен абстракт и публикациите,
представени от доц. д-р **МАРИЯ ИЛИЕВА ЕНДРЕВА**
за придобиване на научната степен „доктор на филологическите науки“

1. Оценка на процедурата

Участвах в заседанието на разширен състав на кат. „Германистика и скандинавистика“ (ФКНФ при СУ) съгласно специалната заповед на Ректора на университета, на което беше пространно обсъдена дисертацията и абстрактът към нея, представени от Мария Ендрева. От изказванията на специалистите по немскоезична литература и по теория на литературата от Софийския, Пловдивския и Великотърновския университети стана ясно, че представеният труд е сериозно и задълбочено изследване, нуждаещо се от малки редакционни подобрения. С оглед на положителните мнения катедреният съвет реши да бъдат направени постъпки за откриване на процедура по защита на дисертационния труд за придобиване на научното звание „доктор на филологическите науки“.

Много положителен момент на процедурата е експедитивното придвижване на документите и решенията на компетентните инстанции в университетската администрация. Благодарение на това сформирването на Научно жури, връчването на материалите по защитата и провеждането на първото (онлайн) заседание на НЖ преминаха безпроблемно и добре организирано. Кандидатката Мария Ендрева също се е постарала да представи материалите по защитата на научната степен в изисквания от нормативните документи формат.

По мое мнение процедурни нарушения не са допуснати и няма пречки за провеждане на второто заседание на НЖ в предвидения в надлежната заповед на Ректора срок.

2. Лични впечатления от кандидатката

Доц. д-р Мария Ендрева е вече добре позната сред германистите не само в България. Тя работи отдавна, изградила е един доста широк професионален профил, като се е съсредоточавала последователно както върху историята на немско-езичната литература, така и върху страноведските дискурсивни предпоставки за съвременните особености на културата в немско-езичния регион. В научно-образователната си докторска дисертация за Райнер Мария Рилке тя показва много добър усет за поетиката на един не лек автор с противоречив профил, а в публикациите, представени в конкурса за доцент, тя се доказва като ориентиран и социално ангажиран наблюдател на култури и политики, изиграли съществена роля в изграждането на културната идентичност на съвременна Европа.

Доц. Ендрева се откроява сред настоящия състав на катедрата и с това, че целенасочено и самостоятелно преценява реалностите и без излишни колебания се опитва да извлече от наличните за дадения момент условия възможно най-добрите ползи за състава. Един според мен силен пример за това е готовността ѝ да участва в учредяването на сп. „Германистика и скандинавистика“ (ISSN: 2815-2867), което е афиширано като „национално електронно академично научно списание с отворен достъп и двойно анонимно рецензиране от независими рецензенти“. Самата формулировка показва както доста добрата ориентация по отношение на съвременните наукометрични параметри в нормативните ни документи, така и чувството за мярка в оформянето на един по рода си прокламатичен текст.

Професионалният ангажимент на кандидатката личи и от участието ѝ при създаването на сдружението „Алумни на ДААД“ (т.е. Германската асоциация за академичен обмен), от участието ѝ в редица научни прояви на Съюза на германистите в България, готовността ѝ да се включи ефективно и с разбиране в подготовката на научни и научно-популярни форуми. Работата ѝ в Австрийска библиотека в Софийския университет също показва умението ѝ не само да мисли модерно за обогатяването на културната програма там, но и да осъществява идеите си.

3. Коментар по представения дисертационен труд

Пред вид горе очертаните ми впечатления от кандидатката аз не съм изненадана от темата на представения дисертационен труд. Именно социологичният подход към художествената литература като че ли най-приляга на сегашните нагласи на Мария

Ендрева. Тя иска да види смисъл в художественото произведение, а от обществения живот очаква той да възприеме поне някои от хуманните послания на белетристиката. Това, с което този труд ме изненада положително, е както широкият диапазон от проучените теоретични публикации (авторката сякаш пише своего рода археология на дискурса за „труд“-а), така и многобройните произведения, съставляващи корпуса на изследването ѝ. И за двата рода текстове важи, че те не са традиционно преподаваните през поколенията, класически трудове (напр. Маркс, Вебер, Адорно и т.н.) респ. романи от годините на индустриалния бум през 19 век или на следвоенното икономическо чудо от средата на 20 век. Мария Ендрева се интересува от настоящето, за да надникне в предстоящото.

Предговорът и първата глава на изследването будят очакване за задълбочен социологически подход към тази така важна тема на нашата цивилизация. Макар и тавтологично („на 21 век“ става излишно, щом е записано и „през 2000-2020 г.“), заглавието на труда е посочило фокуса на изследването. Но съзнанието за „литературен ред“, както руските формалисти наричат архетипичните фигури в литературата, оправдава широкия обзор на предхождащите културно-исторически наративи. В този смисъл предговорът защитава декларираното намерение на авторката да работи структуралистично. Заслужава внимание вграждането на библейския наратив в дискурсивната история на понятието за „труд“ като наказание и мъка – едно тълкование, което става опозиция на позитивистичната интерпретация на труда като песен например. Така не само се посочват дълбоките корени на съвременните интерпретации на понятието, но и се подчертава архетипичното в изкуството като вторична семиотична система, както формулира на времето Лотман (и потвърждава след години цитираният от Ендрева Луман). Въпреки че историческият обзор на наративите на труда е твърде бърз и поради това на моменти доста повърхностен, той изгражда една солидна основа за изследването на произведенията от настоящия век.

Относно подбора на коментираните теоретични концепции вероятно може да се спори. Алтюсер например според мен не е най-надеждният социолог на литературната модерност, бидейки твърде есеистичен и пред-убеден в някои вече стереотипни и доказали се като не съвсем адекватни тези за обществения живот. Авторката вероятно усеща тази недостатъчност, защото въпреки специалното внимание, което отделя на т.нар. „симптоматично четене“ в самостоятелна глава, тя прибегва и до по-логично обосноваването на Делюз или Бодриар. А другият теоретичен акцент в нейната методология – системната теория на Никлас Луман, е добре подбрана платформа

за литературо-ведското четене на белетристиката. Кандидатката уместно подчертава момента на автопопоезиз в литературата (който Луман впрочем не е открил, а само заел от Матурана). Автокоментарът на Ендрева относно „избора на теориите на Луман и Алтюсер не като инструмент за анализ, а като теоретична основа на интерпретациите“ (Автореферат, с. 103) е основателен и точен. Червената нишка на изследването е въпросът за социологичен прочит на съвременната белетристика, която не цели да бъде украшение или дори утеха и наръчник за умението да живеем, а се стреми сама да конструира жизнен свят. А съвременният човек търси в романа както потвърждение на своята все по-трудно достъпна индивидуалност, така и врата към пространствата на свръх-индивидуалното общуване.

За съжаление, Ендрева не съвсем плодотворно използва тази концептуална платформа. Тя доста последователно пропуска чрез един по-бавен, по-подробен прочит на литературните текстове да разкрие взаимопроникването между текста и контекста, между дискурсивните практики в едно общество и самостоятелната единица роман, реагиращ на тези практики и отправящ послания като коректив на обществената реалност. Но забележителното разгръщане на панорамата от социологически постановки за „труда“ през вековете на модерността би спечелило много, ако в последващите глави на литературен прочит естетическият анализ на художествения текст отстояваше по-настоятелно правото си на мек, но много устойчив коректив на научния подход към темата.

За сметка на това основните глави на изследването изненадват с все нови и нови модели на „труд“-а, които в последователното разгръщане на естествената хронология на цивилизационния процес през 21 век изграждат почти апотеоз на дистопията, чийто семиотичен център е „трудът“. И ако във втора и трета глави се разглеждат най-нови вариации на вече обичайните измерения на отношението на човека към труда, в последните две глави (четвърта и пета) от основната част на изследването трудът е поставен в светлината на качествено нови властови отношения, за които той може да бъде недостижим. Но тъй като цената на тази свобода от задължения и ангажименти е личностният разпад, се стига до парадоксалната трансформация на „труд“-а в социален престиж. „Много по-трудно е да се бориш против социалното незачитане отколкото срещу експлоатацията“ (с. 361), цитира авторката Харари – един от съвременните наблюдатели на технологично трансформираните общества и индивиди.

Заклучение

С езика на Гьоте вероятно би могло да се каже, че представеният от Мария Ендрева труд съдържа „пра-яйцето“ на поне две монографии.

Дисертацията почива на много старателно проучване на тематичния кръг, фокусиран върху „труд“/“работа“ като основополагащо понятие в социологията, психологията, архетип в изкуствата и център на редица политики и практики в реалните социални системи. Разглеждането на теоретичните концепции, посветени на това понятие, подхожда без силни предубеждения, с искрен изследователски интерес и ясно определена цел. Преодоляването на традиционните представи за труда като педагогически инструмент и/или средство за потискане и унифициране на личността и да се потърсят нови интерпретации, които могат да преодолеят дистопичните фигури на понятието в общественото съзнание и в литературата.

С оглед на този подход дисертацията постига два много важни успеха: Събран и проучен е значителен обем теоретична литература, най-вече в областта на социологията и – в по-малка степен – на изкуствознанието. Проследени са най-нови художествени произведения на белетристиката от последните две десетилетия, които – без да стоят в центъра на литературните конкурси – съществено допринасят за по-конкретната визия на понятието „труд“. Обработеният материал е класифициран в една лесно обозрима композиция, която в културно-историческа последователност разкрива специфични особености на един от фокусите на обществените формации.

Изследването на събрания материал позволява по-точното очертаване на най-новите интерпретации на понятието „труд“ и установява нарастваща липса на готовност за положителни и устойчиви фигури в белетристиката, свързани с позитивен смисъл на понятието. Тази депресивна тенденция се извежда от усилващата се тенденция към хоризонтално разслоение на обществата и прехода към изолиране на т.нар. „излишни хора“ (Маркузе) от света на труда.

Препоръчително би било изложението на тези резултати да установи едно по-бавно темпо за сметка на по-задълбочения естетически анализ на коментирания романи. Наративът като водещ класификатор в изследването предполага необходимостта от по-задълбочено представяне на основните повествователни техники, когато се разглеждат конкретните художествени произведения.

Като член на най-старата германистична катедра в страната доц. Ендрева ще бъде вероятно не лесен, но винаги забележим, целенасочен и ефективен фактор за укрепването на екипа. Като изследовател тя показва както воля за повишаване на теоретичната си

квалификация, така и любопитство към новостите в културния живот. С разбиране за артистичното начало във всяка култура, тя остава трезва и аналитична в преценките си и публикациите ѝ са надежден източник на актуална информация.

Въз основа на тези свои наблюдения аз **подкрепям кандидатурата на доц. д-р Мария Илия Ендрева за научната степен „доктор на филологическите науки“** и призовавам членовете на Научното жури да гласуват положително.

гр. Велико Търново, 30 август 2022 г.

.../п/...

(проф. д-р Николина Бурнева)